

ՓԱՇՏԱՅԱՆ ԱՆԻ
(ԳԻ)

ԱՐԵՎԵԼՏԻՆ ԱՂԱՍԻ ԱՅՎԱԶՅԱՆԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Արևելյան նկարագրով բազմաթիվ հերոսներ կան Այվազյանի ստեղծագործություններում: Դա առաջին հերթին թիֆլիսաբնակն է՝ վառ արտահայտված այդ կերպարն իր արտաքին և ներքին հատկանիշներով («Արևելյան դուքան», «Կովկասյան էսպերանտո», «Մուխամբազ դուրուկով», «Տաղ ի վերայ Հովնաթանյան գերդաստանին» և այլն). «Կինտո Գորելոն սիրեց բայդուշ Օլային ու ամեն գիշեր հավաքում էր քառասուն դուրուկչի ու Հավլարարում երգ երգում, Ասյաթ-Նովա երգում, Բեսիկի երգում, որ բայդուշ գեղեցկուհու դեմքին մի թեթև ժպիտ երևա, մի քիչ նայի իր կողմը թախծոտ աչքերով...»: Կամ. «Հենց առաջին օրը անկողնում Ջաբրուան վախեցավ հաճույքի չափից, ասես Աիրանի հետ մեկտեղ անկողին էին մտել Թիֆլիսի փողոցներում թափված գաղթականները՝ իրենց խոնավ աչքերով, պատառոտած հագուստով»:

Այվազյանը սիրով է հայացք գցում արևելցուն, պեղում նրա ներսը, դիտում և զննում նրա վարքը, ինչպես ինքն է ասում. «Հայացքս ուղղում եմ դեպի Արևելք»³: Ահա Օմար Խայամի նկարագիրը «Պարսկական մանրանկար» պատմվածքում. «Ոգեխոս և գինեմոլ, փոշի ու հող Օմար Խայամ, քո մեջ են հունցված Շահ Աբասի կեռ դաշույնն ու Պարսկաստանի գեղեցկահրաշ ղիցուհիների պորտը, նարնջագույն առյուծն ու մոխրագույն ավանակը, սափորն ու սազը, կարոտն ու վախը...»⁴:

Բազմաթիվ կերպարների մեջ առանձնանում է Ջիրոն՝ «Արևելյան դուքանի» պանդոկապետն իր արևելյան հյուրասիրությամբ ու միստուկացով. «Կարմրաթուշ ու բարեհամբույր, կակղամիս ու քնկոտ դուքանդարին էլ Ջիրո էին անվանում: Եվ ուրիշ բան պետք չէր ասիացի ու եվրոպացի թիֆլիսեցուն: Խիմկսյուլը՝ համով, գինին՝ անուշ, քաղցր խոսքը՝ լիքրերան, Ջիրոն՝ սրտաբաց... Պետք լիներ՝ միսիա էր տալիս, պետք լիներ՝ ձրի, տեղը գար՝ մի բան էլ վրան ինքը կավելացներ...»⁵:

Մի քանի ստեղծագործություններում նկատվում է հատկանշական շատ կարևոր ևս մի գիծ՝ գեղեցկության նկատմամբ սերը և նրա պահպանումը հավերժության համար: Դա հստակ զգացվում է «Տաղ ի վերայ Հովնաթանյան գերդաստանին» պատմվածքում: Ապրում են Թիֆլիսի չքմաղ գեղեցկուհիները, և նրանց գեղեցկությամբ ապրում է քաղաքը: Երբ կնճռոտվում է գեղեցկուհիներից մեկը, տխրում ու հուզվում է քաղաքը, կսկիծ են ապրում բոլորը:

Հստակ է նաև Այվազյանի արևելցի հերոսի սերը հարազատ քաղաքի նկատմամբ: Դա դառնում է այն կենտրոն-ամբողջությունը, որտեղ

կարևորվում են անգամ քաղաքի բույրը, շրջապատի իրերը, մեղեդիները, մարդկանց հայացքներն ու ինքնատիպ հարաբերությունները: «Թույլերը և թույլերը» պատմվածքում հերոսը հեռանում է հարազատ քաղաքից, ու կարոտը խեղդում է նրան: Այս կերպարն իր մեջ է կուտակում շատ հերոսների հավաքական կերպարները («Տաշուխա», «Աղի կոմսը», «Մուրբ ճշմարտություն» և այլն). «Նա թմրածորեն մեղմիկ ժպտաց ինձ և առավ իր մտտ ու փափուկ գրկի մեջ... Բայց ես գիտեի, որ նա փարվել է ոչ թե ինձ, այլ թիֆլիսեցուն, իր մանկության երկար կյանքի մի երանգին...»⁶, կամ. «Սեղանի շուրջը տարբեր մարդիկ էին. մեկը փինաչի էր, Յակիմանկայի մի փոքրիկ խցիկում կոշիկ նորոգող, մյուսը բժիշկ էր... Փինաչին աչքի պոչով ինձ էր նայում և ուզում էր որոշել, թե Թիֆլիսի որ մասին է իմ կերպարանքը հարմարեցնել»⁷:

Հետաքրքիր դրսևորում ունեն մուրացկանները «Սայաթ-Նովա» էսսեում. «Թուրքի մեյդանը հայկական Հավլաբարի հետ կապում էր Էջի կամուրջը: Էջի կամուրջի վրա միշտ իրենց տեղերն ունեին երկու մուրացկան. մեկը էս գլխին էր նստում, մյուսը՝ էն: Երրորդն էլ կար. շարժում մուրացկանն էր... Կամուրջի էս գլխին մի անդամալույծ կարմրաշեկ պարսիկ էր նստում, էն գլխին՝ կույր հայ կին, շարժումն էլ հպարտության շատությունից խելքը պակասած վրացի էր: Մեյդանից Հավլաբար գնալու համար Սայաթ-Նովան ամեն Աստծու օր անցնում էր Էջի կամուրջով ու երեք մուրացկանի միջով»⁸:

Բարի, կրակոտ, նվիրված ու միամիտ են Այվազյանի արևելյի հերոսները, երբեմն բարդ, բայց այդ բոլորի մեջ ինքնատիպ առանձնացում ունի թիֆլիսյան նկարագրով տիպը: Դիցուք՝ «Ու էս մեր թիֆլիսեցի տականը ճիպտոն պատվում էր Օրթաճալայի բաղերի շրջակայքում և նայում էր ծեծված շան նման, հոտոտում, ներս քաշում բուրմունքները, աղմուկը, շշուկները, շնչառությունը...»⁹:

Միշտ է նկատել գրականագետ Ա. Եղիազարյանը, որ Այվազյանը «թիֆլիսյան շարքը ներկայացնում է չափազանց գունագեղ կենցաղային պատկերներով, և այդ սրված կոլորիտայնությունը հուշում է, որ դեպքերի հետևում կա ինչ-որ ավելի մեծ, ավելի կարևոր բան...»¹⁰:

Արևելքն իր կոլորիտով ու տեսակով խոր ազդեցություն է թողել Արևմուտքի վրա: Եվ հակառակը, արևելյան մշակույթը ևս ազդվել է այլ մշակույթներից: Այս երևույթը պարզորոշ երևում է նաև Այվազյանի մի քանի պատմվածքներում: «Թիֆլիսը ուրախ քաղաք էր... Չինացիները բակում ֆոկուսներ էին ցույց տալիս՝ կրակ էին ուտում, իտալացիները երգում էին «բելկանտո», մանդոլինան և կիթառ նվագում... Իտալացիները ու չինացիները կամաց-կամաց կորան կամ դարձան թիֆլիսեցի, ով գիտի, ու կրակ էին ուտում ու մոնդոլինա նվագում հայերը, վրացիները, ռուսները...»¹¹:

Արևելյի կինը ևս՝ զուսպ ու չափավոր, զերծ չէ եվրոպական կնոջ ազդեցությունից: «Մուրբ ճշմարտություն» պատմվածքում այսպես է

պատկերված. «Թիֆլիսեցիները այդ խորհրդավոր գեղեցկուհիներին դրսում, իրենց կողքին, րացեիբաց դեռ չէին զգացել: Դեռ չէին համեմատվել թաքունն ու ընդունելին, դեռ չէր հայտնաբերվել անցանկալի կարգինն ու ցանկալի ամոթալին: Թիֆլիսի համար մի նոր հայացք՝ քաղցր ու խենթ, ամենակարող ու երկչոտ, խելոք ու խենթ, խորամանկ ու հասարակ, կրակոտ ու մրսած: Թիֆլիսեցի տիկիները ու օրիորդները պատուհաններն էին շտապ փակում, ու մի քանիսը միայն վարագույրի արանքներից դիտում էին այդ ահավոր երթը: Ու նույնիսկ նրանց մեջ առաջանում էր մի անհասկանալի բան...»¹²:

Գրողը բացահայտ սիրում է Արևելքը: Դա զգացվում է նրա ինքնատիպ արձակում: Եթե ավելացնենք, նաև, որ վարպետորեն է օգտվում Թիֆլիսի բարբառից, քերականական ձևերից ու դարձվածքներից, գործածում է արևելցուն բնորոշ բազմաթիվ հատուկ անուններ, ապա պարզ կդառնա այն նորույթը, որը հայ արձակ բերեց Աղասի Այվազյանը. «Պարսկաստանի արևոսկի քամին ացելում է իմ պատշգամբը... Մի բոտ դեղնավուն հող... Աղավնու երկու ձու... Մի կարմիր վարդ... Արևելքի քամին այցելում է իմ պատշգամբը...»¹³: Այսպես է ավարտվում նրա «Պարսկական մանրանկար» պատմվածքը:

ANI PASHAYAN

(IL)

THE EASTERNER IN THE WRITINGS OF AGHASI AYVAZYAN

The paper deals with study of Easterner - as a type of man in the works of prominent Armenian writer Aghasi Ayzazyan. There are many heroes with eastern mentality, traditions and appearance in his works. It is first of all the inhabitant of Tiflis. The writer loves and appreciates the East.

The research is based on the following stories: "Arevelyan Dukan", "Tashukha", "Tuylere ev tuylere", "Tagh iveray Hovnatanyan Gerdastanin", "Surb chshmartutyun", "Parskakan Manrankar" etc.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Այվազյան Ա., Ընտիր երկեր, Եր., 1987, էջ 321:
2. Նույն տեղում, էջ 329:
3. Այվազյան Ա., Տոբի, Եր., 2003, էջ 82:

4. Նույն տեղում:
5. Այվազյան Ա., Թքի ամիսը, Եր., 1989, էջ 48:
6. Նույն տեղում, էջ 39:
7. Նույն տեղում, էջ 40:
8. Այվազյան Ա., Problema, Եր., 1995, էջ 7:
9. Այվազյան Ա., Ընտիր երկեր, Եր., 1987, էջ 362:
10. Եղիազարյան Ա., Գեղարվեստական պատում, Եր., 1986, էջ 187:
11. Այվազյան Ա., Ընտիր երկեր, Եր., 1987, էջ 359:
12. Այվազյան Ա., Նույն տեղում, էջ 361:
13. Այվազյան Ա., Տոբի, նշվ. ստեղծ., 2003, էջ 82: